Educația tinerilor între învățătura creștină și valorile clasice în concepția Sfântului Vasile cel Mare

Florin Parasca*

Abstract: Education of young people between Christian teaching and traditional values, in concept of Saint Basil the Great. The process of education is very important in the growth and formation of the new generation. So, how we deal with educating our youth, especially about selecting and managing their readings, It depends sketching characters that will mature or deform in time. In this regard, Sant Basil the Great debate, in a letter addressed to his grandchildren which were in a serious research dilemma, the need to assimilate some literary knowledges of pagan antiquity in parallel with the deepening of the spiritual life and Christian teaching.

Keywords: education, Christian principles, classical values, antiquity, young people.

Prolegomena

Împrumutat din limba franceză (éducation), care, la rândul ei, l-a moștenit din latină (educatio, -onis = creștere, educație, cultivare), cuvântul „educație” a primit multe sensuri, care peste veacuri s-au concretizat în diferite definiții, unele axate pe scopul, iar altele pe natura procesului educativ, pe conținutul, laturile sau funcțiile sale. În general, se poate accepta definiția educației ca ansamblu de măsuri aplicate tinerei generații pentru formarea și dezvoltarea însușirilor intelectuale, morale sau fizice¹.

Cuvântul cheie care stă la baza oricărei culturi, fie ea păgână sau creștină, este, așadar, educația. Ea furnizează parametrii în care se formează, se evidențiază, se dezvoltă și chiar ajunge la maturitate o societate astfel instruită. În cele ce urmează, voi face câteva referiri

* PhD Candidate, “St. Andrei Șaguna” Faculty of Orthodox Theology, at “Lucian Blaga” University, Sibiu, Romania.

¹ *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1998, p. 331.

atât cu privire la mediul elenistic în care, ceea ce numim astăzi o societate umană civilizată, a reușit să se evidențieze de-a lungul timpului prin faptul firesc și totodată spectaculos al educării, cât și la modul în care primii creștini, aflați la interfeșța dintre cele două sisteme –cel greco-roman și cel creștin–, s-au dezvoltat în această conjunctură.

Istoria educației antice grecești cunoaște de la început lenta trecere de la o cultură războinică, militară, la una civilă, ce are loc aproape pe toată durata secolului V î. Hr.², secol în care pedagogia ateniană își va contura un cu totul alt drum decât cea spartană. Deși lentă, această trecere va însemna un demers fundamental și ireversibil pentru istoria viitoare a umanității.

De la educația ateniană la paideia creștină

Astfel, idealul educației ateniene, reprezentată prin clasa de vârf a societății, aristocrația, este unul etic, exprimat clar și concis prin expresia *καλοκάγαθία* care se traduce prin „faptul de a fi om frumos și bun”. Această expresie a rezultat din compunerea a două cuvinte: *καλός*, frumusețe fizică, și *αγαθός*, aspect moral, bunătate. Acest sistem educațional își atinge maturitatea sub amprenta personalității lui Platon, care a organizat, a sistematizat și a redefinit conceptele moștenite de la înaintași³.

Apariția creștinismului, însă, a însemnat pentru cultura clasică o mare provocare, aceasta constând în felul în care cele două sisteme de valori, respectiv cele două sisteme de educație, vor reuși, sau nu, să supraviețuiască unul altuia. Și creștinismul, ca și cultura elenistică, pretindea că rezolvă în manieră proprie problema omului

² Henri Irenée Marrou, *Istoria educației în antichitate*, vol. I, trad. rom. Stella Petecel, București, Edit. Meridiane, 1997, p. 74.

³ Reputatul istoric Ovidiu Drâmba, în monumentală sa lucrare „Istoria culturii și civilizației”, vol. 3, face o succintă, dar edificatoare prezentare a educației în lumea greacă.

și a misterului vieții acestuia, fapt evidențiat prin noua perspectivă adusă de către Hristos (Mt. 22, 35-40).

În latura opusă, fiecare școală pretindea că deține pe cont propriu secretul Scopului suprem al fericirii (*τέλος*), fapt nu mai puțin adevărat în sfera culturii oratorice, unde *cultul Muzelor* devenise pentru literați echivalentul formal al unei veritabile religii⁴.

Apărut în Palestina elenistică, creștinismul s-a dezvoltat și s-a individualizat în sânul civilizației greco-romane de la care a împrumutat alfabetul grecesc, cu ajutorul căruia și-a fixat în scris ideologia, ca pe urmă să preia și să încreștineze termeni specifici filosofiei antice. El propune o nouă concepție care reglementează raportul dintre om și Dumnezeu și totodată impune un ideal de cultură, adică o modalitate de organizare a vieții pământești, oferită, concomitent, și de valorile clasice. Iar nu în ultimul rând, creștinismul acceptă în mod tacit umanismul elenistic ce impune omul ca valoare necondiționată, anterioară oricărei semnificații⁵, ceea ce se explică în termeni creștini prin ideea că pentru a fi creștin, mai întâi trebuie să fii om, să-ți însușești o educație responsabilă care să-ți permită să îndeplinești un act de credință și un act moral.

Dar printre creștini nu au întârziat să apară voci care să impună interzicerea oricărei legături între cele două sisteme. Amintim aici pe Tertulian, pe Fericitul Augustin, care văd în cultura clasică un rival al revelației creștine, și, de asemenea, precizările conținute în „Didascaliile Apostolice”, ce doresc a contrabalansa culturii profane valorile morale, literare și istorice ale Sfintei Scripturi.

Contrar însă, acestor avertismente venite cu bune intenții din partea unora dintre teologii Bisericii, nu putem să nu constatăm „osmoza culturală ce a avut loc între cele două sisteme”⁶. Este, de altfel, foarte bine dovedit, atât istoric, cât și etnografic, faptul că învățătura creștină cere un minimum de civilizație. Iar dacă educația

⁴ *Idem*, vol. II, p. 138.

⁵ *Ibidem*, p. 137.

⁶ H. Davenson, *Fondements d'une Culture chrétienne*, Paris, 1934, p. 57-68; 82-83.

clasică oferă un sistem performant de constituire a unui tip uman optim, de ce creștinismul să încerce a forma el însuși un alt sistem educațional?

Scriitorii creștini au știut să prezinte obiectiv contextul istoric în care au trăit, radiografiind societatea vremii lor în cele mai realiste culori, trecând de la teluric la celest, de la materialul imediat profan, la realitatea duhovnicească propovăduită de creștinism. În acest sens, Părintele Ioan Coman ne spune că Sfinții Părinți au știu să surprindă

„distincția ținutei conducătorilor, starea de mizerie cumplită a săracilor și bolnavilor vremii, bucuriile afecțiunii văzute pe chipul prietenilor, al copiilor și al părinților, desfătările unei întâlniri neașteptate, deliciile raiului înainte de cădere etc. Frumusețea literară, deși uneori criticată ca venind de la idolatri, e în general apreciată și cultivată de scriitori ca Sfântul Ciprian, Lactanțiu, Fericiții Ieronim, Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur etc.”⁷.

Omul astfel șlefuit este pregătit pentru întâlnirea cu Harul divin. Totul ține doar de opțiunea acestuia, de liberul său arbitru. În acest sens, marele istoric Henri Irénée Marrou spune următoarele:

„omul cultivat după norma clasică putea deveni, după plac, orator sau filosof, putea opta pentru acțiune sau contemplare; o opțiune suplimentară fiindu-i oferită acum de semnul Bunei Vestiri: el se poate deschide grației și credinței, poate primi botezul și poate deveni creștin”⁸.

Așa s-a întâmplat în cazul multor Sfinți Părinți, precum Sfântul Justin Martirul și Filosoful, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfinții Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur⁹, care, după ce și-au însușit cunoștințele temeinice ale culturii antice, au hotărât să devină membri ai Trupului mistic al lui Hristos,

⁷ Ioan G. Coman, *Valoarea literaturii patristice a primelor secole în cadrul culturii antice*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2, 1972, p. 10.

⁸ H. Davenson, *Fondements d'une Culture chrétienne...*, p. 138.

⁹ A se vedea scurte repere biografice ale sfinților respectivi la Ioan G. Coman, *Patrologie*, Constanța, Edit. Sfânta Mănăstire Dervent, 1999.

ajungând chiar puncte de referință în teologia creștină, învățătura lor transformându-se în doctrina oficială a Bisericii.

Sistemul educațional vasilian între gnoză și asceză

În cele ce urmează voi expune concepția despre educație și despre întrebuințarea cu folos a literaturii scriitorilor antici din perspectiva Sfântului Vasile cel Mare, în Omilia sa cu numărul XXII, intitulată „Către tineri”¹⁰.

Născut în anul 330 al erei noastre într-o familie creștină de sorginte nobilă, Vasile primește mai întâi educația elementară în familie, avându-i ca mentori pe bunica Macrina și pe părintele său, avocatul Vasile.

Își continuă apoi studiile la Neocezarea, Cezarea, Constantinopol și Atena, unde își câștigă o grandioasă reputație atât printre colegii săi, cât și printre profesorii ale căror cursuri le audia. Preocupat de aflarea adevărului, călătorește în Siria și Egipt, pentru a învăța de la marii anahoreți, asceza. De aici se întoarce în patria natală, se botează creștin, iar la scurt timp va intra în monahism, ajungând treptat în vârful ierarhiei bisericești, fiind ales Arhiepiscop al cetății Cezarea din Capadocia.

Prin întreaga sa activitate: cărturărească, pastorală și filantropică, a fost confirmat de către Hristos și a rămas în conștiința vie a Ortodoxiei ca unul dintre Marii Dascăli și Ierarhi ai Creștinătății¹¹. Prin erudiția exemplară și prin subtilitatea spiritului său de observație, el ia act față de blamarea înțelepciunii antice de către creștinii zeloși și-i oferă acesteia o interpretare relevantă, deoarece îi descoperă profunzimea, îi simte frumusețea și puterea.

În acest sens le trimite nepoților săi o scrisoare în care, printr-o serioasă argumentare și o subtilă comparare a celor două sisteme de valori, le prezintă acestora motive forte de a-și însuși cultura

¹⁰ Sf. Vasile cel Mare, *Omilia XXII. Către Tineri*, PSB 17, trad. de Dumitru Fecioru, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.

¹¹ *Ibidem*, p. 111.

elenistică – în anumite segmente ale acesteia –, serioase criterii de selecție, cât și temeinice învățături creștine. În discursul său, Sfântul Vasile pleacă de la necesitatea formării și însușirii de către fiecare persoană a propriului simț critic, potrivit căruia se pot distinge în viață lucrurile folositoare, de cele vătămătoare.

Ca un prim exercițiu, propune o paralelă între două concepții asupra vieții pământești, venite, una din partea sistemului antic, iar cealaltă, din partea doctrinei creștine. Astfel, viața pământească este privită de către înțelepții antichității păgâne ca perimetru de exercitare a virtuților, dar și a plăcerilor pentru dobândirea fericirii terestre, pe când în concepția creștină, viața pământească este văzută doar ca temei al dobândirii fericirii veșnice, a vieții în Hristos, desigur, îndumnezeirea omului fiind privită ca rezultat al practicării principiilor evanghelice și al pătrunderii sensurilor profunde ale Revelației cuprinse între Pentateuhul lui Moise și Apocalipsa lui Ioan.

Dar cum experiența duhovnicească necesară unor asemenea înțelesuri lipsește la vârsta tinereții, Marele Ierarh le propune nepoților săi să vină în contact mai întâi „cu alte învățături, care nu se deosebesc cu totul de ale noastre, imitând pe soldații care fac exerciții de luptă pe câmpul de instrucție...așa încât, datorită instrucției sunt victorioși în lupte”¹².

Astfel, în această inițiere văzută ca exercițiu premergător studiului Sfintei Scripturi, Sfântul Vasile aduce ca exemple mari figuri biblice care, la rândul lor, au străbătut această cale premergătoare Revelației: amintește, în primul rând, pe Moise, care, înainte de a-L contempla pe *Cel ce este* și-a exercitat și subțiat spiritul în învățăturile egiptenilor (F. Ap. 7, 22), apoi aduce pe Daniel, care, înainte de a se apropia de învățătura dumnezeiască, și-a însușit înțelepciunea babiloniană (Dan. 1, 4).

Dar ce trebuie reținut și urmat în operele anticilor ? Oare toate învățăturile lor sunt bune și demne de urmat ? Sfântul Vasile ne arată deslușit, în acest sens, la ce anume trebuie să fim atenți. Astfel, el spune:

¹² Sfântul Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 567.

„Când [poeții] vorbesc despre faptele bărbaților buni, să-i iubiți și să-i imitați și mai ales să încercați să fiți ca niște oameni ca aceia; dar când vorbesc de oameni răi, trebuie să evitați imitarea lor, astupându-vă urechile, tot atât de bine ca și Ulise în fața cântecelor sirenelor”¹³.

Prin urmare, îndemnul spre virtute și fapte bune trebuie selectate din aceste opere, așa cum albinele, tot după spusele ierarhului capadocian, deși zboară pe la mai multe flori, nu din toate își aleg nectarul, ci doar din acelea care au miros mai parfumat. Ca argumente concrete, ne sunt aduse citate din Hesiod, din Solon, din Teognis, din Prodicos, originar din Chios, și din Homer, despre a cărui întreagă operă Libaniu, unul dintre dascălii lui Vasile, a spus că este o laudă a virtuții.

Și mai mult susține ideea imitării învățăturilor date de către autorii clasici atunci când opera acestora este completată și susținută de însuși exemplul vieții lor, propunând astfel ca aspru criteriu de selecție întrepătrunderea celor două elemente: îndemnul la virtute și faptele bune. Sfântul Vasile chiar adaugă: „acela-i înțelept la care înțelepciunea este întărită de fapte și care nu se mărginește la cuvinte”¹⁴. În acest sens vorbește despre blândețea lui Pericle, despre înțelepciunea lui Euclide din Megara, despre răbdarea lui Socrate, despre prudența lui Alexandru cel Mare și despre istețimea lui Clinias, unul dintre ucenicii lui Pitagora.

Astfel, înainte de a începe marea confruntare cu adevărurile revelate, să ne fortificăm desăvârșit în învățăturile marilor înțelepți ai antichității, pentru a ne asemana lui Milon, Marsias, Olimp sau Timotei, care încă înaintea marilor competiții, excelau prin pregătirea desăvârșită. Sfântul Vasile afirmând în continuare că

„trebuie să slujim trupului în cele necesare, iar sufletului să-i dăm ce-i mai bun, spre a-l slobozi, cu ajutorul filosofiei, ca dintr-o închisoare, de

¹³ *Ibidem*, p. 569.

¹⁴ *Ibidem*, p. 572.

legătura cu patimile trupului, ca să facem în același timp și trupul stăpân peste patimi”¹⁵.

Acesta este, în concepția Sfântului Ierarh, câștigul pe care trebuie să-l dobândim în urma exercitării virtuților preluate din experiența anticilor, ca odată stăpâni peste pofte, să ne putem dedica întru totul meditării Logosului Întrupat și asemănării cu El. Doar ajunși aici, putem realiza faptul că „umanismul patristic urmărește dăltuirea creștinului drept chip al lui Hristos”¹⁶.

În acest sens, face o subtilă comparație între Platon și Sfântul Apostol Pavel, din învățăturile cărora reiese clar ignorarea trupului în schimbul dobândirii înțelepciunii¹⁷, realizându-se astfel, „o împletire a adevărilor raționale cu Revelația”¹⁸.

Concluzii

Dascălul Bisericii își propune prin concepția sa asupra valorilor clasice exprimate în această scrisoare, să-i reabiliteze oarecum pe marii vizionari ai antichității în fața extremismului creștin, ca unul care s-a format și și-a însușit temeinic învățătura lor, pe care n-a lepădat-o, ci a transfigurat-o, i-a dat un nou sens, luminat fiind de către Duhul Sfânt.

El nu-și propune a arăta necesitatea studiului clasicilor păgâni pentru înțelegerea dogmei creștine, ci dorește să transmită ideea potrivit căreia, prin studierea în paralel a celor două culturi, se formează o conștiință religioasă luminată și edificată, secondată de un spirit critic capabil să realizeze selecțiile necesare.

Iar, spre a ne atrage atenția asupra fructificării prezentului, în sensul eminent creștin al cuvântului *prezent* Sfântul Vasile cel

¹⁵ *Ibidem*, p. 577.

¹⁶ Ioan G. Coman, *Valoarea literaturii patristice ...*, p. 7.

¹⁷ Sfântul Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 579.

¹⁸ Liviu Petcu, *Cultura antică și cultura patristică*, <http://www.doxologia.ro/vietile-sfintilor/documentar/cultura-antica-cultura-patristica> (accessed April 20, 2016).

Mare ne avertizează: „E rușinos să pierdem prezentul, iar mai târziu să rechemăm trecutul, când regretul nu ne mai folosește”¹⁹.

Bibliografie

1. Coman, Ioan G., *Patrologia*, Constanța, Edit. Sfânta Mănăstire Dervent, 1999.
2. Idem, *Valoarea literaturii patristice a primelor secole în cadrul culturii antice*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2, 1972.
3. Boulenger, Fernand, *Saint Basile: Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques*, Collection Budé, Paris, 1965.
4. Davenson, Henri, *Fondements d'une Culture chrétienne*, Paris, 1934.
5. Drâmba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, Edit. Saeculum, 2008.
6. Marrou, Henri Irénée, *Istoria educației în antichitate*, vol. I., trad. rom. Stella Petecel, București, Edit. Meridiane, 1997.
7. Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia XXII. Către Tineri*, PSB 17, trad. de Dumitru Fecioru, București, Edit. IMBOR, 1986.
8. Văideanu, George, *Educația la frontiera dintre milenii*, București, Edit. Politică, 1988.

Web sources:

- <http://altarul-banatului.ro/wp-content/uploads/2013/02/OMILIA-A-XXII-A-C%C4%82TRE-TINERI-A-SF%C3%82NTULUI-IERARH-VASILE-CEL-MARE.pdf> (accessed April 18, 2016).
- <http://www.doxologia.ro/vietile-sfintilor/documentar/cultura-antica-cultura-patristica> (accessed April 20, 2016).

¹⁹Sfântul Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 582.